

THE APPROACH TO THE INTERNATIONAL TRADE IN MERCANTILISTIC THOUGHT AT CROATIA

POGLED NA MEĐUNARODNU TRGOVINU U MERKANTILISTIČKOJ MISLI NA PODRUČJU HRVATSKE

KNEZEVIC, Blazenka & BUDIMIR, Mirko

Abstract: *In the theory of mercantilism the issue of a national wealth of the state is addressed for the first time. The national wealth is based upon the trade as the most important part of national economy, which (by mercantilists) has to be under control of the state. In this paper the basic principles of international trade in the theory of mercantilism are given and a review of their presence in works of Juraj Krizanic and Benedikt Kotruljevic is made.*

Key words: *mercantilism, international trade, Croatia, Krizanic, Kotruljevic*

Sažetak: *U merkantilističkoj teoriji se po prvi puta govori o stjecanju nacionalnog bogatstva države. Stjecanje bogatstva temelji se na trgovini kao najvažnijoj gospodarskoj grani koja, po preporuci merkantilista, treba biti pod kontrolom države. U ovome radu daju se temeljne odrednice merkantilističke teorije o vanjskoj trgovini, te osvrt na njihovu prisutnost u djelima Benedikta Kotruljevića i Juraja Križanića.*

Ključne riječi *merkantilizam, međunarodna trgovina, Križanić, Kotruljević*

Authors' data: Blaženka **Knezevic**, doc. dr. sc., Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb. bknezevic@efzg.hr; Mirko **Budimir**, mr. sc., Delfin d.o.o., Zagreb, mirko.b@delfin-zg.hr

1. Uvod

Kao ekonomski pravac, merkantilizam je trajao od početka 15. stoljeća do polovice 18. stoljeća. On je bio ekonomski pokret koji je prekinuo sa starim shvaćanjima i ekonomskim oblicima, te omogućio kasniji razvoj kapitalističkog načina proizvodnje. U periodu od 300 godina, merkantilistička teorija pružala je racionalne temelje za razvoj vanjske trgovine sa ciljem razvoja gospodarstava i vojne moći tadašnjih država.

Za merkantiliste, trgovina je temeljni izvor nacionalnog bogatstva, a trgovci su nosioci razvoja države, te su zato imali ključnu ulogu u oblikovanju politike vanjske trgovine. Međutim, glavna je značajka merkantilizma začetak državnog intervencionizma zasnovana na ideji kako upravo međunarodna razmjena značajno utječe na nacionalno bogatstvo. Govoreći o merkantilizmu, Galbraith [1] će reći:

"Tu su začetci državne intervencije u korist industrije, carinske zaštite, politika bilanci tekućih plaćanja."

Iako je danas oblik intervencionizma, temeljen na potpunoj kontroli ili čak zabrani međunarodne trgovine, kakvog su zagovarali merkantilisti, globalno neprihvatljiv, pažljivim proučavanjem razvoja međunarodne trgovine kroz stoljeća pokazuje se kako sve do današnjih dana neki oblici međunarodne trgovine u svojoj podlozi ipak imaju merkantilistička načela.

Gotovo sve države danas u gospodarske strategije ugrađuju politiku vanjske trgovine, te u zakonodavstvo implementiraju mjere za zaštitu domaćeg gospodarstva od stranog utjecaja nastojeći zaštititi domaću proizvodnju i potrošnju. Današnje mjere u razvijenim gospodarstvima odnosit će se na količinska ograničenja uvoza (kontingente), carine, odredbe o zaštiti potrošnje u slučajevima rata, odredbe o kontroli stranih ulaganja itd.

Stoga je važno najprije analizirati koja su polazišta ili temeljne odrednice merkantilističke teorije. A s obzirom da se izuzetno malo autora bavi povijesnim pristupom ekonomskoj misli u Hrvatskoj, potrebno je analizirati jesu li i na koji način hrvatski znanstvenici, iz vremena merkantilizma, te temeljne odrednice elaborirali u svojim radovima. Ovim radom želi se potaknuti daljnja rasprava o doprinosu i značaju hrvatskih znanstvenika u razvoju europske ekonomske misli.

2. Temeljna obilježja merkantilizma

Merkantilizam se javlja u svim u gospodarstvima u to doba razvijenih europskih država kao opće prihvatljiv način pristupu međunarodne trgovine u periodu od 15. do 18. stoljeća. On je prva doktrina trgovinske politike koja ukazuje na značaj trgovine u povećanju nacionalnog bogatstva države. Merkantilisti razvijaju niz mjera i instrumenata kako bi ostvariti korisnu vanjsku trgovinu za svoju zemlju, u čemu su im pomoć pružali i na to ih poticali njihovi vladari.

To je period nestajanja velikih feudalnih gospodarstava, jačanja nacionalna država i pronalaženje načina ojačavanja moći i bogatstava države. U periodu merkantilizma dolazi do velikih geografskih otkrića, naglog razvoja proizvodnih snaga, razvoja tehnologije i velike ekspanzije međunarodne trgovine [2].

Trgovina postaje dominantna grana gospodarstva, zapravo, nositelj gospodarskog razvoja u čijem se okviru odvijala prvobitna akumulacija kapitala. Trgovinski kapital je bio jedini slobodan oblik kapitala, a trgovci su se brzo bogatili baveći se trgovinom. Iako je ovaj period bio prijelaz iz feudalizma u kapitalizam, feudalna klasa nije nestala i još dugo je vladala kao što je pisao Schumpeter [3] bio je to *"feudalizam koji je funkcionirao na kapitalističkim osnovama"*.

U ranim počecima merkantilizma prevladavalo je mišljenje kako vanjska trgovina za posljedicu ima odlijevanje novca iz države, te je kao takva neprihvatljiva za državu te sa strogo kontrolirala i zabranjivala. Kasnijim razvojem merkantilizma napušteno je načelo o trgovini koja ima za posljedicu odljev novca koji je štetan za državu, te se zastupa načelo da je za državu bitno da na kraju razdoblja ima aktivnu bilancu, tj. veći izvoz od uvoza.

Možemo reći kako se, za merkantiliste, do blagostanja i bogatstva države dolazi onda kad se povećava proizvodnja za izvoz, a smanjuje domaća potrošnja proizvoda iz uvoza. Za koliko je veći izvoz domaćih proizvoda od potrošnje uvoznih za toliko je uvećano bogatstvo države mjereno u zalihama zlata i srebra kontroliranog od strane države [4].

Merkantilizam je ekonomski pravac u razvoju gospodarstva i trgovine ondašnjih zemalja u različitom vremenskom periodu koji je razvijao veliki broj autora, a koji nisu međusobno homogeni. Međutim, mogu se izdvojiti temeljna obilježja merkantilističkog učenja [5]:

- 1.) trgovina, a posebice vanjska trgovina, najvažnija je gospodarska djelatnost,
- 2.) novac, odnosno, zlato predstavnik je društvenog bogatstva,
- 3.) izvoz treba biti veći od uvoza, odnosno vanjskotrgovinska i platna bilanca moraju biti aktivne, što znači da takve bilance osiguravaju priljev zlata,
- 4.) protekcionističkim mjerama se ograničava uvoz, a izvoz pospješuje, kako bi vanjsko trgovinska bilanca bila pozitivna.

Manders i Brenner [6] će upozoriti na još jednu značajku merkantilističkog učenja, a to je zagovaranje ideje o fiziološkim razlikama između bogatih i siromašnih koje u načelu utječu na stjecanje dobiti u pojedinim klasama društva, te među državama. Dok će se Reinert [7] osvrnuti i na merkantilističku teoriju koja kaže kako će nacija koja izvozi proizvode proizvedene sa više ugrađenog znanja biti bogatija.

Predložena sredstva za ostvarenje temeljnog cilja merkantilističke teorije, tj. pozitivne trgovačke razmjene s drugim narodima, bila su različita. U to vrijeme nije bilo ekonomskog autoriteta koji bi dao jedinstvene preporuke kako taj cilj ostvariti. Zbog toga će neki autori tvrditi kako merkantilizam nije nikakav sustav znanstvene teorije vanjske trgovine, nego skup različitih gledišta i praktičkih savjeta pojedinih ekonomista tog doba koji raspravljaju o putovima i načinima na koji država i pojedinac trebaju i mogu stjecati bogatstvo [8].

Temeljne merkantilističke ideje i stavove u svojim su djelima obradili: Gerard de Malynes, Tomas Mun, Jean-Baptiste Colbert, Giovanni Botero i Antonio Serra.

Na području Hrvatske ekonomsku misao toga vremena obilježila su dva znanstvenika, to su: Benedikt Kotruljević i Juraj Križanić u čijim djelima razabiremo

prihvatanje i promociju nekih temeljnih merkantilističkih ideja. Stoga ćemo u nastavku dati osvrt upravo na njihov doprinos.

3. Benedikt Kotruljević - ideja o društvenoj korisnosti trgovine i obilježja trgovca kao osobe

Benedikt Kotruljević jedan je od prvih merkantilista u svijetu, što je u svojim razmatranjima potvrdio Schumpeter [3]. Svoje najpoznatije djelo „O trgovini i o savršenom trgovcu“ [2] ili „Knjigu o umijeću trgovanja“ [9], Kotruljević je napisao u okolici Napulja 1458. godine. Knjiga je tiskana u Veneciji sto godina kasnije. Napisana je u obliku preporuka za čestito vođenje trgovine na talijanskom jeziku. Poglavlje „Kako uredno treba voditi trgovačke knjige“ danas se smatra početkom dvojnog knjigovodstva [2].

U Kotruljevićevo doba trgovina se širila Mediteranom, te je zbog toga on u svom djelu naglašavao veliko značenje vanjske trgovine za razvoj i funkcioniranje države. Iako se je u svojem pristupu često pozivao na teoriju kršćanskih moralista, prvenstveno Sv. Augustina i Sv. Tome Akvinskog, ipak u njegovom djelu možemo pronaći neke odrednice merkantilističkog učenja.

Već u obrazloženju same definicije trgovine, Kotruljević će ukazati na njenu usmjerenost na opće dobro [9]. Dakle, na dobrobit cijelog stanovništva na nekom području. Dapače, u skladu sa merkantilističkim doktrinom, Kotruljević je smatrao kako razvoj vanjske trgovine stvara dobitak i blagostanje u državi jer

„korisnost, blagostanje i spas države proizlazi u velikoj mjeri od trgovine“ [10].

U jednom će dijelu knjige upozoriti i na značaj terminskog plaćanja u međunarodnoj trgovini te će reći kako bez takvog načina plaćanja:

„propala bi struka, te bi propale ne samo obitelji trgovaca nego i države. Štoviše, rezultati bi bio potpuno uništenje svih privatnih i javnih dobara“ [9].

Isto tako, govoreći o mjenicama, Kotruljević dovodi u izravnu međunarodnu trgovinu i javne financije:

„treba da se dobro raspitaš da li u tom mjestu novac dobro kotira, jer inače, mjesto da dobiješ, pretrpjet ćeš štetu“ [9].

Čak i u poglavlju o vođenju knjiga upozorit će:

„kad novac iznosiš van, moraš imati jedan stupac za računanje novca one zemlje s kojom trguješ, i drugi stupac ćeš označiti u novcu u kojem običavaš voditi svoju knjigu po zakonima svoje zemlje... I u tom stupcu se javlja dobitak i gubitak.“ [9]

Kotruljević se zalagao za čudoredno življenje trgovca i dostojanstvo trgovačkog staleža pa čak sve do ideje o tome da trgovci trebaju biti savjetnici u državi i to za financijska pitanja jer je smatrao kako se niti jedno zanimanje:

„...nije nikada razumjelo, niti se danas bolje razumije u poslove svjetovne monarhije i države – glede novčarstva, od čega ovise svi ljudski staleži – kao što je u tome sposoban, zna dati savjet i pomoć dobar i učen trgovac“ [9].

Kao i neki drugi merkantilisti, Kotruljević je smatrao kako se za posao trgovine treba imati prirodna sklonost, na što će osobito upozoriti u poglavlju o svojstvu trgovčeve osobe:

„Stoga treba dobro promisliti čemu je po prirodi sklona već u djetinjstvu ona osoba koju hoćeš usmjeriti u sličan posao.“ [9].

Tvrdio je kako je osoba podobna za trgovačko zanimanje:

„živahne naravi i ugodne vanjštine, izvrsna karaktera, nije odveć šarovita ni skitalica i teži za čašću i dobitkom...“ [9].

Kotruljević ide i korak dalje nego drugi merkantilisti, te dodaje kako je bitno i samo porijeklo osobe, odnosno, budućeg trgovca:

“on mora ispunjavati još jedan uvjet...a to je da je rođen od trgovca...“ [9], te naglašava važnost osposobljavanja i učenja od rane životne dobi :

“...od kolijevke upoznavati s propisima i uredbama struke.“ [9].

Stoga možemo zaključiti kako je Kotruljević preteča merkantilizma koji obrađuje problematiku trgovačkog poslovanja s aspekta trgovca, ili kako bismo danas rekli, sa mikrorazine. Najznačajnije merkantilističke ideje koje naziremo u njegovom djelu su: (1) trgovina je izuzetno značajna za državu, (2) trgovac mora imati prirodno urođenu sklonost bavljenju trgovinom.

4. Juraj Križanić i potreba zaštite trgovine u carskoj Rusiji

Postići što veće bogatstvo za trgovca i državu bio je cilj i želja svih merkantilista, tako i Križanićeva učenja o ekonomiji polaze od te osnove.

Kao i Kotruljević, i Križanić je trgovinu smatrao časnom i lijepom djelatnošću, ako se ona vodi ne radi osobne koristi već radi opće narodne koristi. (detaljnije vidjeti u Stipetić [12]).

Nadalje, za razliku od Kotruljevića, Križanić je problematiku trgovine obrađivao u kontekstu upravljanja državom, tj. na makrorazini. Ukazivao je na činjenicu kako je kraljevstvo bogato ako obiluje zlatom i srebrom, te je eksplicite upozoravao na značaj prekomorske trgovine:

„...ali je najbogatije, najčuvenije i najjače ono kraljevstvo... gdje ima trgovišta i gdje zbog tog cvatu raznovrsni zanati, težaštvo i velika prekomorska trgovina...“ [11].

Križanić je živio u Rusiji te ga je osobito zabrinjavala nerazvijenost ruske trgovine i okolnosti da njenu vanjsku trgovinu drže uglavnom stranci. On zaključuje kako Rusija nema one koristi koje bi mogla imati da je vanjska trgovina u njenim rukama. Strani trgovci kupuju rusku robu po najnižim cijenama, a svoju prodaju po najvišim.

Stipetić [12] će istaknuti kako je Križanić naročito bio kritičan prema Nijemcima, jer: *„ipak ubiru danak raznim svojim lukavštinama, a najviše time, što u našoj zemlji drže trgovce i otpravnike, koji im svake godine šalju određeni prihod i danak i koji proždire sve blago ove zemlje“.*

Križanić će ukazati kako bi se sve to moglo podnositi pod jednim uvjetom, a to je:

„... kada bi naši boravili u tuđini i ondje kupovali jeftinu robu. Ali naših ondje nema niti mogu ondje živjeti, zbog prirode svoje nespremnosti i tupa razuma, ali naročito uslijed njemačke zavisti i zlobe, koju su mnogi naši iskusili“. [13]

Za Križanića je bio problem nepostojanja reciprociteta u trgovini sa drugim zemljama zbog čega su razlike u cijenama (marže), u pravilu, ostajale u rukama stranih trgovaca.

Stipetić [12] navodi i kako se Križanić zalagao za carski i državni monopol nad trgovinom kao korisnim ekonomskim sredstvom za državu. Križanić [11] i [13] je, sukladno merkantilističkoj teoriji, tražio da međunarodna trgovina prijeđe u carske, odnosno državne ruke, te je konstatirao:

"to ne bi bilo po volji jedino krupnim trgovcima, kojima bi se njihovi dohodci djelomice umanjili, no na to se ne treba obazirati, kad se čini čitavom narodu opća korist" [13].

Križanić je, dakle, smatrao da bi carev monopol mogao uvesti kontrolu vanjske trgovine, koja bi vodila računa o tome što se i u kojoj količini izvoziti i uvoziti u zemlju te tako značajno doprinijela stvaranju nacionalnog bogatstva.

U odnosu na ostale merkantiliste, Križanić ne smatra da preveliki izvoz stvara blagostanje i bogatstvo ruskom narodu. Dapače, prema Križaniću [11], veliki izvoz roba iz Rusije stvara nestašicu za domaće stanovništvo, pa se time donekle i umanjuje domaće blagostanje.

Za Križanića, dakle, centralizirano upravljanje vanjskom trgovinom ima dva cilja: (1) ostvariti višak izvoza nad uvozom te tako povećati nacionalno bogatstvo mjereno količinom plemenitih metala u državnoj blagajni, te (2) ostvariti blagostanje za cijeli narod uz monopol cara na vanjsku trgovinu robama koje su od najvećeg značaja za potrošnju stanovništva.

5. Zaključak

Ideje merkantilizma su povijesno uvjetovane nastankom nacionalnih država, ekonomskim prilikama i potrebama zaštite interesa nacionalnih ekonomija u nastanku. To je razdoblje bilo značajno po ubrzanom razvoju industrijske proizvodnje, napretku tehnologije, velikim geografskim otkrićima, razvoju međunarodne trgovine i nastanku svjetskog tržišta.

Dva hrvatska znanstvenika koja su djelovala u to doba: Kotruljević i Križanić. Svaki su na svoj način i na svojim područjima djelovanja promicali merkantilističke ideje.

Kotruljevića možemo smatrati pretečom merkantilističke misli. On je istaknuo usmjerenost trgovine na opće dobro, te je smatrao je kako su čestiti trgovci izvor blagostanja države jer povećavaju obim roba kojima se na nekom području trguje. Osim toga, ukazao je i na urođene značajke, tj. prirodne sklonosti koje mora imati trgovac što je, također, u skladu sa merkantilističkom teorijom. Napomenimo još i kako se iz Kotruljevićevo djela, iako nije temeljna merkantilistička ideja, očituje potreba za cjeloživotnim usavršavanjem zaposlenih u trgovini.

S druge strane, Križanić se osvrnuo na problem gubitka državnog bogatstva putem međunarodne razmjene. Stoga se osobito zalagao za zaštitu trgovine u Rusiji na način da međunarodnu razmjenu u potpunosti nadzire car jer je smatrao kako se samo tako

može postići (a) stjecanje i očuvanje nacionalnog bogatstva i (b) zaštita prometa robama koje su nužne za opstanak stanovništva.

Stoga možemo zaključiti kako su promatrani hrvatski znanstvenici u značajnoj mjeri promovirali suvremene merkantilističke ideje:

1. o velikom utjecaju međunarodne trgovine na nacionalno bogatstvo (i Kotruljević i Križanić)
2. o urođenim preduvjetima za bavljenje trgovinom (Kotruljević)
3. o potrebi zaštite nacionalnih interesa putem kontrole međunarodne trgovine (Križanić).

Iako mnogi suvremeni teoretičari danas tvrde kako je merkantilizam povijest, ipak nam je u nasljeđe ostavio ideje o značaju međunarodne trgovine u gospodarskoj politici zemlje, a implikacije merkantilističke teorije danas se najviše ogledaju u zaštitnim mjerama međunarodne trgovine kao što su količinska ograničenja uvoza (kontingenti) i carine kojima države štite vlastite nacionalne gospodarske interese.

6. Literatura

- [1] Galbraith, A. (1995). *Ekonomija u perspektivi: kritička povijest*, Mate, Zagreb, ISBN: 953-6070-15-4
- [2] Kotruljević, B. (1985). *O trgovini i o savršenu trgovcu*, JAZU, Zagreb, ISBN: n/a
- [3] Schumpeter, J. (1975). *Povijest ekonomske analize*, Informator, Zagreb, ISBN: n/a
- [4] Gates, D. K. & Steane, P. Historical origins nad development of economic rationalism, *Journal of Management History*, 13,4, 330-358, ISSN: 1751-1348
- [5] Baban, Lj. & Marjanović, G. (1998). *Međunarodna ekonomija*, Ekonomski fakultet, Osijek, ISBN: 953-6073-31-5
- [6] Manders, A. J. C. & Brenner, Y.S. (1999). Globalization, new production and income distribution, *International Journal of Social Economics*, 26, 4, 559-569, ISSN: 0306-8293
- [7] Reinert, E. S. The role of the state in economic growth, *Journal of Economic Studies*, 26, 4/5, 268-236, ISSN: 0144-3585
- [8] Matić, B. (2004). *Međunarodno poslovanje*, Sinergija, Zagreb
- [9] Kotruljević, B. (2005). *Knjiga o umijeću trgovanja* Binoza press, Zagreb, ISBN: 953-6920-13-1
- [10] Stipetić, V. (2001). *Povijest hrvatske ekonomske misli*, Golden marketing, Zagreb, ISBN: 953-212-033
- [11] Križanić, J. (1947). *Politika ili razgovori o vlasništvu*, Matica Hrvatska, Zagreb, ISBN: n/a
- [12] Stipetić, V. (1989): *Studije iz povijesti naše ekonomske misli*, Zagreb, Samobor, ISBN: n/a
- [13] Križanić, J. (1997). *Politika*, Golden marketing, Zagreb, ISBN: 953-6168-36-7

Photo 074. Folklore / Folklor